

Cultură și experiență de migrație în satele României

Dumitru Sandu

Universitatea București

Studiul propune o tipologie culturală a satelor României, relevantă pentru diversitatea comportamentelor de alegere socială. Ipoteza de la care se pornește în realizarea tipologiei susține că profilul cultural al satelor este, în esență, rezultat al experienței comunitare în interacțiunea cu „celălalt”, cu alteritatea. Pornind de la această ipoteză, sunt identificate șase tipuri majore de sate caracterizate prin cultură de imigrare, minoritar-etnică, minoritar-religioasă, modernă (omogene etnic și religios, dar cu stoc mare de educație), de izolare și de tip tradițional. Datele folosite pentru analiză provin din recensămintele populației din 1992 și 2002, precum și din recensământul comunitar al migrației din 2001. Variația semnificativă a comportamentelor de migrație temporară din sate în străinătate constituie o primă confirmare a relevanței sociale a tipologiei propuse.

De ce o tipologie culturală a satelor ?

Este deja constituită o imagine socială în legătură cu „de ce pleacă românii în străinătate”. Mass-media a contribuit semnificativ la cristalizarea unui astfel de construcții. Imagini mediatice și studii de specialitate susțin deopotrivă că oamenii pleacă să lucreze în străinătate pentru bani, câștiguri rapide consistente sau pentru că în țară nu au locuri de muncă. Iar cu locuri de muncă și bani pot realiza ceea ce își doresc, de la casă și cumpărare de autoturism până la investiții în educarea copiilor sau lansarea unor afaceri private. Elaborări de genul celor menționate mai sus sunt relevante pentru intenționalitatea migrației. Cauzalitatea fenomenului este însă în alt registru, cu determinări la niveluri multi-

ple, individual, familial, comunitar, instituțional, național și internațional. Asupra acestor determinări, în expresia lor comunitară în special, voi insista în cuprinsul prezentului studiu¹.

Rețelele de migrație, frecvent invocate în explicarea fenomenului, au o puternică înrădăcinare în comunitățile de origine. Analizele întreprinse asupra circulației migratorii din satele României în străinătate au evidențiat diferențieri marcate ale fenomenului. Există sate fără experiență de migrație, cu experiențe incipiente, bine sau foarte bine structurate. Acestea din urmă au fost considerate, cu argumentele de rigoare, drept sate cu probabilitate mare de a fi deja integrate în sisteme de migrație transnațională (Sandu, 2003, 214-221). S-a constatat că satele cu rată foarte mare de prevalență a migrației (total migranți temporar plecați în străinătate

și total migranți reveniți în localitate raportată la mia de persoane din localitate) (vezi Massey *et al.*, 1994, 1495) au un profil specific marcat prin diversitate etnică și religioasă ridicată, stocuri ridicate de educație, ponderi sporite de persoane revenite de la oraș și de foști navetiști, localizare centrală a satului în cadrul comunei de care aparține. Constatările anterior menționate susțin ideea unei selectivități a migrației circulatorii în funcție de tipul de comunitate de origine.

O tipologie a satelor care să permită captarea patternurilor de migrație internațională nu este încă disponibilă în literatura română de specialitate. Simpla înșiruire sau discutare a unor caracteristici comunitare relevante pentru comportamentele de migrație nu este suficientă. Există tipuri de sate care să aibă un profil consistent, determinat de intersectarea mai multor criterii? Probabil că da. Rămâne însă de construit și argumentat o astfel de tipologie. Efortul de a o identifica merită să fie întreprins din motive analitice și pragmatice.

Analitic, este de așteptat că o tipologie care diferențiază semnificativ comportamentele de migrație internațională are relevanță pentru clase mai largi de comportamente și de atitudini. Variația opiniilor, atitudinilor și a acțiunilor sociale din lumea rurală ar putea astfel să fie legată nu de „factori”, ci de „contexte” comunitare. Migrația este un comportament de alegere socială și, în multe cazuri, o strategie de viață. Înțelegerea comportamentelor de alegere și a strategiilor de viață nu numai în funcție de nivelul de dezvoltare a satelor, ci și de situația lor culturală ar putea contribui la identificarea unor noi regularități în desfășurarea vieții sociale rurale. Desigur, nu urmăresc construirea unei tipologii a satelor

„bună pentru orice” analiză. Este probabil însă că se poate ajunge la elaborarea unei clasificări de relevanță „regională”, în sensul de regiune sau zonă de cunoaștere. În cazul discuției de față, ceea ce vizează este formularea unei tipologii fundamentale a satelor României, semnificativă pentru înțelegerea comportamentelor de alegere socială. Caracterul fundamental menționat decurge din potențialul foarte mare de utilitate pe care o astfel de tipologie îl poate avea. Ea ar putea să pună ordine explicativă în analiza unui număr mare de fenomene sociale. În plus, ar putea orienta cercetări aplicative sau intervenții sociale prin identificarea unor ținte socioteritoriale de durată, relevante pe termen lung, pentru multiple domenii de cunoaștere și acțiune.

Construirea unei tipologii culturale a satelor, diferită de cea preponderent geografică (Mihăilescu, 1926; Cucu, Băcănuș, 1972), poate fi de folos și pentru înțelegerea variațiilor regionale ale diferitelor fenomene sociale care exprimă fenomene de alegere socială. Din punct de vedere pragmatic, este de așteptat că o tipologie culturală sau socioculturală a satelor țării ar putea sprijini eforturile asociate cu diferite programe, politici și proiecte de dezvoltare din lumea rurală. Nevoia de specificare a țintelor sau contextelor locale de dezvoltare poate fi susținută astfel, cu condiția ca tipologiile să aibă o capacitate mare de diferențiere a fenomenelor de referință și să fie formulate în termeni relativ ușor de identificat.

Sugestii de detaliu pentru construirea tipologiei vor fi generate în continuare prin identificarea factorilor care condiționează variația intensității ratelor de emigrare temporară în străinătate și a ratelor de prevalență a migrației.

Profilul satelor în funcție de experiența de migrație internațională

La momentul recensământului populației și locuințelor (RPL) din 2002, aproximativ 149 000 de persoane erau plecate temporar din mediul rural în străinătate². Prin raportare la numărul de locuitori din rural, rezultă o rată a emigrării temporare de 14,6%. Dacă la plecările temporare se adaugă numărul de persoane revenite din străinătate (determinate conform recensă-

mântului comunitar al migrației RCM, Sandu, 2003, 191-221), rezultă un indicator mult mai puternic al experienței locale de migrație cunoscut în literatura de specialitate sub numele de prevalență a migrației. Prin raportare la mia de locuitori rezultă rata prevalenței, estimată pentru începutul anului 2002 la 26,5%.

Experiența de migrație comunitară este puternic diferențiată între sate (tabelul 1). Aproximativ 2 200 de sate concentrau aproape 70% din totalul migrației circulatorii din rural în străinătate.

Tabelul 1. Tipuri de sate în funcție de experiența de migrație temporară în străinătate

	Tipul de sat în funcție de experiența migratorie*				Total	
	fără experiență de migrație (sub 1%)	în fază incipientă (1%-10%)	în fază intermediară (10%-30%)	în fază avansată (peste 30%)	%	N
Pondere sate, 2002	22.6	29.8	28.8	18.7	100	12091**
Pondere persoane plecate temporar în străinătate, 18.03.2002	0.1	7.8	22.8	69.4	100	147256
Pondere plecați temporar în străinătate + reveniți din străinătate	0.1	6.9	21.3	71.7	100	266000

Sursa. RPL, 2002, INS și estimări bazate pe RCM, OIM, 2001. Calcule proprii, D.S.

* Măsurată prin rata de prevalență a migrației temporare externe.

** Sunt considerate numai satele de peste 19 locuitori din mediul rural. În toate tabelele am adoptat sistemul anglo-saxon de a marca zecimalele prin (.), și nu prin (,).

Concentrarea maximă a experienței de migrație din rural în localități din străinătate se înregistrează, în anii 2000, în special în Moldova de vest și în Transilvania de nord-est (figura 1, figura 2). În ordinea descrescătoare a intensității experienței de migrație urmează satele din sud-vestul Transilvaniei și din Banat plus Arad. Insule de emigrare intensă apăreau în special în satele din Sălaj, Iași și Tulcea (figura 1). Cea mai redusă experiență de migrație apare în sudul țării, în special în satele din Argeș,

Olt, Ialomița și Călărași. De ce vestul Moldovei și nord-estul Transilvaniei constituie zone de maximă concentrare a experienței de migrare în străinătate a populației rurale? Acestea nu sunt cele mai sărace zone rurale ale țării. Întrebarea ar putea primi un prim răspuns prin examinarea profilului satelor funcție de experiența lor migratorie. Satele cu rate ridicate ale emigrării temporare în străinătate au un profil distinct, bine conturat. Ele sunt caracterizate, în esență, prin pondere mare a

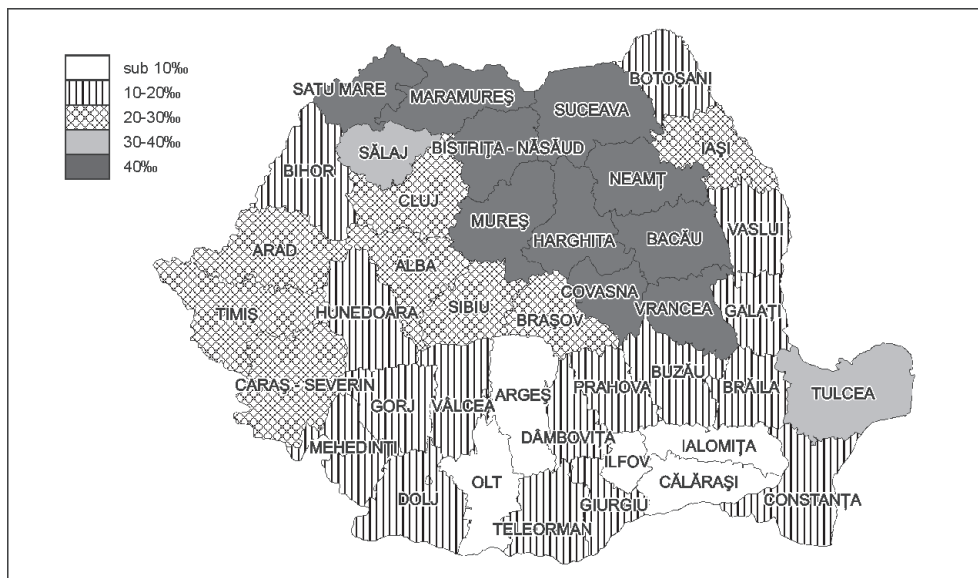

Fig. 1. Rata de prevalență a migrației din sate în străinătate, pe județe de domiciliu, 2001/2002

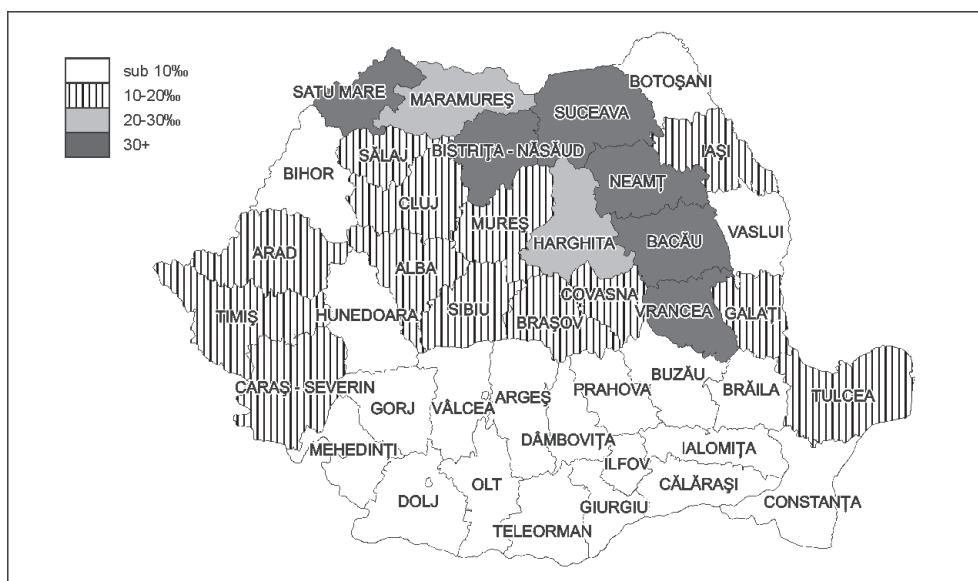

Fig. 2. Rata emigrării temporare din sate în străinătate, pe județe de domiciliu, 2002

minorităților etnice și religioase, stoc ridicat de educație la începutul anilor '90 și localizare în zone cu probabilitate sporită

de comunicare cu orașul sau, în genere, cu societatea globală (figura 3, tabelul 2).

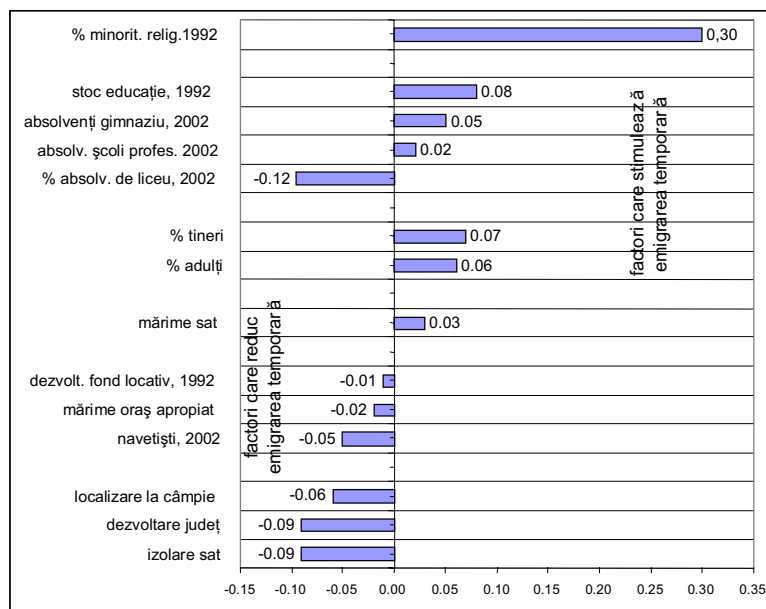

Fig. 3. Predictorii ai ratei de emigrare temporară din sate, 2002

(Recensământul populației și locuințelor, INS, 2002, RPL, Recensământul comunitar al migrației, OIM, 2001, RCM, Baza de date COMREG, proiect de cercetare CNC SIS C8, 1999-2002. Graficul prezintă coeficienții beta dintr-un model de regresie multiplă cu rata de emigrare temporară din sate ca variabilă dependentă. Stocul de educație este măsurat prin EDSTOCK, izolarea satului prin ISOLATE, dezvoltarea fondului locativ prin QBUILDING, conform specificărilor descrise în Sandu, 2003, 259). Pentru „dezvoltarea județului” vezi DEVJUD98 (Sandu, 2003, 32). „Localizarea la câmpie” este măsurată prin ponderea de teren arabil în total teren agricol în cadrul comunei de care aparține satul; „mărime oraș apropiat” este valoarea logaritmată a populației orașului de peste 30 000 de locuitori care se află la cea mai mică distanță de satul de referință, pe cel mai bun drum; „mărime sat” este logaritmul populației satului în 2002; procentul minorității religioase în 1992 este calculat ca rădăcina pătrată din $(100 - \text{pondere populație ortodoxă în 1992})$; procentul de tineri este ponderea populației de 0-17 ani în populația totală a satului în 2002; procentul de adulți este ponderea populației de 18-59 de ani în populația totală a satului în 2002. Calcule proprii, D.S.

Experiența diversității culturale este una care pregătește migrantul potențial pentru asumarea riscurilor de a trăi în străinătate într-o lume care diferă mult de cea de „acasă”. O pondere mare de minorități etnice și/sau religioase este nu numai o premisă favorabilă pentru experiența alterității, ci și pentru existența unui stoc ridicat de capital relațional și uman la nivel comunitar. Satele cu pondere sporită de populație minoritară etnic sau religios sunt, în același

timp, caracterizate prin stoc ridicat de relații utile în instituții, prin toleranță etnică sporită și prin consum ridicat de cultură mediatică³. Altfel spus, există o tendință de autorecruțare a migranților pentru lucrul temporar în străinătate în special din satele cu nivel sporit de capital sociouman. Faptul că stocul de educație la nivel de sat conținează mai puțin prin valorile sale din anii 2000 decât prin valorile de la începutul anilor '90 sugerează că diferențierea educa-

țională a satelor a fost un factor semnificativ pentru migrație mai ales la începutul procesului de structurare a fluxurilor de migrație temporară în străinătate. Ulterior, pe măsură ce procesul de difuziune a inova-

ției sociale de a găsi de lucru în străinătate avansează, intră în funcțiune tot mai mult mecanisme de contagiune socială, factori asociați cu capitalul relațional, independent de experiența locală a alterității.

Tabelul 2. Profilul satelor cu număr mare de persoane plecate temporar în străinătate

ETNIE ȘI RELIGIE	→	• cu nivel ridicat de diversitate locală, 1992
EDUCAȚIE	→	• de nivel ridicat în 1992
		• nivelul actual al educației contează puțin
VÂRSTĂ	→	• pondere mare de populație adultă de 30-60 de ani, 2002
NAVETISM	→	• de nivel redus, 2002
AMPLASARE SAT	→	• în zonă de comunicare intensă
		• nu la câmpie

Notă. Tabelul reprezintă o prezentare simplificată a modelului de regresie multiplă din figura 3.

Desigur, în seria factorilor comunitari care au favorizat emigrarea temporară în străinătate apar și cei legați de structura demografică a localității și de ocuparea locală a forței de muncă: o pondere mare de populație activă, în condițiile în care navetismul de la sat la oraș este redus, deci ocuparea salarială a forței de muncă este diminuată, favorizează propensiunea spre emigrarea în străinătate. Profilul satelor cu pondere mare de persoane plecate temporar în străinătate are variații considerabile în funcție de regiunea istorică (tabelul 3, tabelul A1). Numai trei factori favorizanți migrației se află în profilul tuturor regiunilor rurale cu procent mare de indivizi plecați temporar în străinătate. Este vorba despre ponderile ridicate de populație în intervalul de vârstă 30-59 de ani, de minoritari sub aspect etnic sau religios și de localizarea satului în contexte local-regionale favorabile comunicării cu orașul și, în genere, cu alte localități.

Satele care au o pondere mai mare decât media la nivel național sub aspectul prezenței maghiarilor, catolicilor, protestanților sau neo-protestanților au o pondere mare

de populație de 30-59 de ani, sunt de tip centru de comună și se află aproape de orașe sau de drumuri de circuit european furnizează, tendențial, un număr mai mare de plecări temporare în străinătate.

Dincolo de această regularitate generală, pot fi înregistrate conjuncturi regionale specifice, care favorizează sau frânează propensiunea spre emigrarea temporară în străinătate:

– în sudul țării, în Dobrogea, Muntenia și Oltenia, emigrarea temporară cea mai intensă nu s-a făcut din satele cu stoc mare de educație precum în celelalte regiuni ale țării;

– la nivelul Moldovei, propensiunea spre emigrare a fost potențată în satele cu pondere mare de absolvenți ai școlilor profesionale și de ucenici;

– plecarea accentuată a tineretului din rural este specifică satelor ardelenesti;

– deficitul de ocupare salarială prin navetism rural-urban a favorizat emigrarea temporară mai ales în satele din Moldova și din Transilvania;

– mărimea orașului cel mai apropiat a contat ca factor de diferențiere a propen-

Tabelul 3. Profilul satelor cu pondere mare de emigranți temporar în străinătate, pe regiuni istorice, 2002

Categorii de indicatori	Sate din Moldova	Sate din Muntenia, Dobrogea și Oltenia	Sate din Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș
EDUCAȚIE	Nivel relativ ridicat de educație în 1992		Nivel relativ ridicat de educație în 1992
	Pondere redusă de absolvenți de liceu, 2002		Pondere redusă de absolvenți de liceu, 2002
	Pondere mare de absolvenți de școli profesionale și de ucenici		
		Pondere mare de absolvenți de gimnaziu, 2002	
VÂRSTĂ			Pondere mare de tineri, 18-29 de ani, 2002
	Pondere mare de adulți, 30-59 de ani, 2002	Pondere mare de adulți, 30-59 de ani, 2002	Pondere mare de adulți, 30-59 de ani, 2002
RELIGIE ȘI ETNIE	Pondere mare de minorități religioase, 1992	Pondere mare de minorități religioase, 1992	Pondere mare de minorități religioase, 1992
NAVETIȘTI	Rata redusă a navetismului din sat, 2002		Rata redusă a navetismului din sat, 2002
MĂRIME SAT			Sat cu număr mare de locuitori
ORAȘ APROPIAT		Orașul cel mai apropiat este mic	Orașul cel mai apropiat este mare
FOND LOCATIV	Fond locativ dezvoltat 1992	Fond locativ dezvoltat 1992	
COMUNICARE	Sat cu oportunități de comunicare	Sat cu oportunități de comunicare	Sat cu oportunități de comunicare
RELIEF	Sate de câmpie	Sate de deal-munte	
DEZVOLTARE JUDEȚ	Sat în județ dezvoltat	Sat în județ sărac	Sat în județ sărac

Notă. Pentru detalii tehnice, vezi tabelul A1.

siunii de migrație mai ales pentru satele din sudul țării și din Transilvania. A contat însă diferit pentru că în sudul țării emigrările rurale temporare în străinătate au fost făcute în special din satele apropiate de orașe mici. În schimb, în Transilvania, rate similare s-au înregistrat pentru satele apropiate de

orașe mari. Este probabil că prezența orașului-capitală București în sudul țării joacă un rol important în această diferențiere a sensului relațiilor de favorizare a comportamentului migratoriu. Deficitul de ofertă de forță de muncă pentru populația rurală pare să fi fost maxim în regiunile

sudice, în special în apropierea orașelor mici, caracterizate de cele mai multe ori prin profil monoindustrial (cazul orașului Roșiori de Vede, spre exemplu);

– o importantă variație regională se înregistrează și în legătură cu rolul pe care îl are nivelul mediu de dezvoltare a județului în care se află satul de emigrare. În regiunile sudice și central-vestice plecările temporare în străinătate s-au făcut în special din județe relativ slab dezvoltate. Pentru Moldova, regularitatea este de sens invers. Aici plecările din județele relativ dezvoltate au fost mai intense.

Tipologia culturală a satelor

Constatările anterior amintite sugerează criteriile ale unei tipologii a satelor din punct de vedere cultural, relevantă pentru comportamente de alegere de tipul migrației. Evident, cultura este înțeleasă în acest context în sensul larg al conceptului antropologic, statuat de Edward Tylor: „that complex whole which includes knowledge, belief, art, moral, law, custom and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society”, ca set de cunoștințe,

credițe, valori și obiceiuri transmise prin socializare (Bonte, Izard, 1999, 682). Constatările evidențiate cu ocazia analizei comportamentelor de migrație temporară în străinătate trimit la ipoteza condiționării alegerilor sociale în funcție de valorile conjugate ale capitalului uman, simbolic și relațional existent la nivel comunitar. Informația de care dispun oamenii, valorile pe care le susțin și relațiile pe care le au determină, probabil, comportamentele sociale de alegere ale populației la nivel comunitar (tabelul 4). Satele cu nivel ridicat de stoc educațional sunt mai bogate nu numai în capital uman, ci și în capital relațional și în orientări valorice de tip modern, cu accent pe raționalitate și deschidere la schimbare.

Pornind de la aceste criterii, se poate avansa ipoteza metodologică a unor tipuri culturale de sate pentru România anilor 1990-2000, structurate în funcție de: diversitatea etnico-religioasă; stocul de educație sau de capital uman; gradul de izolare a comunității; experiența de migrație internă.

Stocul de educație și ponderea grupurilor minoritare sunt măsurate cu ajutorul unor valori date de recensământul anului 1992. Opțiunea pentru a opera cu valori

Tabelul 4. Criterii pentru tipologia culturală a satelor

Variabile latente ale tipologiei	Variabile manifeste (efectiv folosite pentru tipologie)				
	stoc de educație 1992 (EDSTOCK)	ponderea imigranților interni în localitate 2002 (IMIG)	pondere grupuri minoritare de tip religios 1992 (MINREG)	pondere maghiari în sat (MAGH) 1992	grad de izolare localitate (ISOLATE)
capital uman	+++	++		++	--
capital simbolic de modernitate	+	+	+/-	+/-	---
capital relațional	++	+++	++	+++	-

Notă. + relație de semnificare de directă proporționalitate; - relație negativă de

din 1992, și nu din 2002 este dată de ideea că fenomenul analizat, migrația circulatorie în străinătate în anii 1990-2002, este determinat de valori anterioare ale structurilor culturale. Variabilele EDSTOCK și ISOLATE sunt construite conform procedurii descrise în Sandu (2003, 259). Ponderea minorităților etnice și religioase din sat, MINREG, este estimată ca rădăcină pătrată din 100 – pondere populație de religie ortodoxă. Corelația Bravais-Pearson între MINREG și ponderea de populație maghiară în sat, la nivelul anului 1992, pentru satele de peste 19 locuitori, era de 0,50, semnificativă la nivelul $p = 0,01$. Ponderea populației maghiare în sat este considerată la nivelul anului 1992.

În funcție de ipoteza anterior formulată și cu ajutorul unei analize cluster, a rezultat o tipologie culturală a satelor României (tabelul 5). În funcție de caracteristica definitorie, acestea pot fi tradiționale, moderne, cu pondere mare de minorități religioase, cu pondere mare de minorități etnice, cu pondere mare de imigranți sau, în alt registru, izolate. Primele cinci tipuri sunt date de compoziția socioculturală a populației, iar ultimul poartă marca situației ecologice, de context de comunicare. Cele șase tipuri trebuie înțelese nu în sensul de „clase”, ci de „tipuri ideale” fundamentate teoretic și empiric. Același sat poate fi, spre exemplu, și izolat, și cu stoc redus de educație. El va fi considerat însă ca aparținând tipului izolat în măsura în care caracteristicile de izolare se abat mai puternic de la media națională decât cele de educație.

Cele patru măsuri empirice propuse sunt relevante nu numai pentru cele trei tipuri de capital menționate. Ele pot fi interpretate și ca măsurători indirecte pentru propensiunea comunitară spre adoptarea atitudinilor de acceptare a alterității sociale. Simplul fapt de a avea în același sat persoane care au fost născute în alte localități,

sunt de religii sau etnii diferite sau au un nivel de educație mai ridicat contribuie la sporirea probabilității de structurare a unei mentalități comunitare caracterizate prin toleranță, disponibilitate de comunicare, nivel ridicat de empatie și de acceptare a riscului sau, altfel spus, printr-o cultură a deschiderii. Cultura comunitară a deschiderii este de așteptat să fie mai bine structurată în comunitățile rurale cu grad redus de izolare în raport cu orașul, cu rețeaua rutieră.

Tipul tradițional de sat cu stoc redus de educație se întâlnește în special în județele sărace din estul și sudul țării (figura 4). Concentrarea cea mai mare de populație rurală cu nivel redus de educație este specifică județelor Vaslui, Călărași și Ialomița (tabelul A2). În satele de tip tradițional locuiește aproximativ 14% din populația rurală a țării. Desigur, populație cu nivel redus de educație există în mult mai mare măsură în lumea rurală românească. Cifra anterioară se referă însă numai la populația care are domiciliul în sate de tip tradițional.

În satele de tip izolat trăiește aproximativ 14% din populația rurală. Locuirea în astfel de sate este specifică Olteniei dar și Brăilei, județelor Tulcea, Vrancea și Botoșani. În satele care au minorități religioase în proporție semnificativ mai mare decât la nivel național, locuiesc aproximativ 30% dintre săteni. Moldova de vest și Transilvania de nord-vest concentrează satele cu cea mai numeroasă populație de acest tip. Satele cu concentrare maximă de populație maghiară se află în Covasna, Harghita, Mureș și Satu Mare. Populația rurală de tip modern, cu nivel ridicat de educație, este asociată în special satelor din nordul Munteniei și din nordul Olteniei. Satele de imigranți sunt specifice Banatului și județelor cu tradiție industrială precum Constanța, Brașov, Hunedoara și Arad.

Pe ansamblu, se constată o puternică diferențiere a tipurilor culturale de sat în

funcție nu atât de județul de domiciliu, cât, mai ales, în legătură cu aria culturală. Constatarea este susținută de date, indiferent dacă analiza se face în raport cu ponderea de sate de un anumit tip din județ (figura 4) sau cu ponderea de populație rurală în funcție de tipologia satelor (tabelul A2)⁴.

Satele de tip tradițional cu nivel redus de educație școlară sunt specifice Moldovei de est, Munteniei de sud, Munteniei de vest și Olteniei de sud. Satele izolate apar cu pondere mare în special în cele două arii culturale ale Olteniei, în Alba-Hunedoara și în Dobrogea (prin Tulcea).

Tabelul 5. Distribuția satelor pe tipuri culturale

Tipuri culturale de sate	Caracteristică definitorie	Sate		Populație rurală	Mărimea medie a satului
		N	%	%	
tradiționale	stoc de educație redus	2 592	21.5	14.7	571
asociate cu izolarea	sate periferice, depărtate de oraș și de drumuri europene	2 492	20.7	13.7	554
cu minorități religioase	cu pondere de minorități religioase mai mare decât pe total mediu rural	2 284	18.9	29.2	1 286
minoritar-etnice	cu pondere mare de maghiari	7 41	6.1	7.0	947
moderne	cu stoc sporit de educație	2 456	20.4	18.8	770
de imigrare	cu pondere mare de imigranți veniți din alte localități ale țării	1 492	12.4	16.6	1 117
		12 057	100	100.0	834

Notă. Ultimul recensământ din martie 2002 indică un număr de 13 623 de sate cu cel puțin o persoană ca număr de locuitori. Dintre acestea, 12 638 sunt sate în rural, iar la nivelul ruralului satele cu peste 19 locuitori erau în număr de 12 402. Sunt clasificate numai satele din rural care au peste 19 locuitori. 345 de sate pentru care nu am dispus de date complete au fost eliminate din analiză. Pentru fiecare dintre satele României din mediul rural cu peste 19 locuitori, a fost determinat un profil cultural în funcție de indicatorii din tabelul 4. Profilurile respective au fost clasificate automat, prin analiză cluster, în șase tipuri culturale de sate (Calcul propriu, D.S.). Surse de date pentru tipologizarea satelor: Baza COMREG, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială (2001), recensământul populației și locuințelor INS (1992, 2002).

Tipul de sat cu populație consistent marcată prin diversitate religioasă este specific Moldovei de vest și Transilvaniei, excepțând aria Covasna-Harghita. Satele cu specific maghiar sunt localizate mai ales în Covasna, Harghita și Maramureș – Satu Mare. Satele al căror specific cultural decurge în principal din stocul sporit de educație – în condiții de omogenitate etnic-religioasă de populație românească-ortodoxă – sunt cele din nordul Munteniei și din Oltenia. În fine, ariile culturale rurale cu profil marcat în special prin ponderea

mare a imigranților din alte localități ale țării sunt Banatul, Arad-Bihor, Alba-Hunedoara și Brașov-Sibiu⁵.

Atât satele tradiționale, cât și cele izolate sunt sărace. În primul caz însă, sărăcia este asociată mai mult cu compoziția populației – stoc redus de educație, pondere scăzută a salariaților etc. –, iar în cel de-al doilea cu izolarea satului (tabelul 6). Satele de imigrare au compoziția de populație de maximă favorabilitate pentru dezvoltare, cu mulți tineri și cu stoc ridicat de educație școlară. Firește, acestea au și nivelul general de dezvoltare

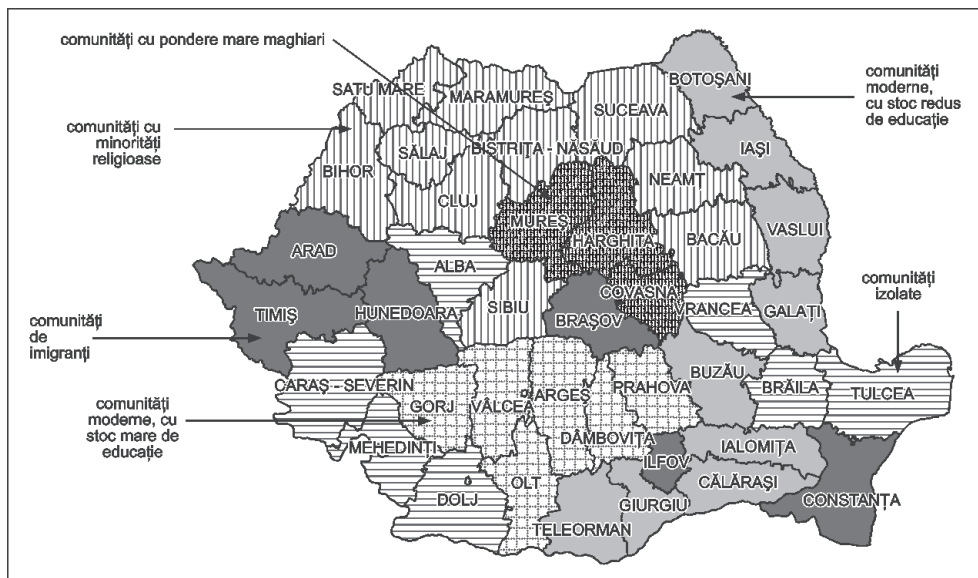

Fig. 4. Județele în funcție de tipul cultural dominant de sat (Cultura rurală dominantă a județului este aproximată prin tipul dominant de sat din județ – pondere tip de sat specific în totalul satelor din județ la recensământul din 2002. Exemplu de lectură: tipul cultural dominat de sat la nivelul județului Alba este cel „izolat”. Similar pentru Tulcea, Vrancea, Brăila și sudul Olteniei. Calcule proprii, D.S.)

cel mai ridicat. În ordinea descrescătoare a nivelului mediu de dezvoltare urmează satele cu maghiari și cele „moderne”.

Indicatorul agregat cel mai relevant pentru tipul de cultură locală este cel care estimează rata de fertilitate. Cu cât aceasta este mai ridicată, cu atât este mai probabilă prezența unor mentalități tradiționale în legătură cu reproducerea populației, cultura sanitară sau cultura de tip religios. Indicele respectiv are valori maxime, așa cum era de așteptat, pentru satele tradiționale și minime în cele de imigrare.

Nu este încă suficient de clar din ce anume derivă profilul specific al satelor cu pondere ridicată de minorități religioase. Este vorba de implicații ale diversității religioase sau ale altor factori încă neidentificați, asociați însă cu diversitatea religioasă? Menționez întrebarea ca temei pentru cercetări viitoare. Datele disponibile sugerează ipoteza

unui profil specific asociat cu diversități sociale cumulative, de tip religios, educațional și experiență de migrație.

Specificitatea culturală a celor șase tipuri de sate este pe deplin argumentată și cu ajutorul datelor de sondaj (tabelul 7). La acest nivel de analiză rezultă cu claritate o susținere a ipotezei inițiale de clasificare a satelor în funcție de configurația formelor de capital (tabelul 1, tabelul 7).

Capitalul relațional maxim este înregistrat în satele cu minorități etnice sau religioase. Consumul mediatic, semn al capitalului uman, este mult mai mare în satele de imigranți cu maghiari și de tip modern, comparativ cu cele tradiționale, izolate și cu minorități religioase. Cultura critică, parte a capitalului simbolic, este prezentă în special în satele de imigranți și de maghiari. Aici neîncrederea în guvern este maximă. Tradiționalismul religios

Tabelul 6. Profilul sociodemografic al fiecăruia dintre cele șase tipuri culturale de sate

Caracteristici ale tipului de sat	Tipul cultural de sat						Total
	tradițional	asociat cu izolarea	cu minorități religioase	minoritar-etnic (cu maghiari)	modern	de imigrare	
vârsta medie a populației adulte (ani), 2002	50.4	49.6	47.3	47.2	48.2	46.1	48.0
stoc mediu de educație, 2002	7.1	7.4	7.7	8.1	8.2	8.4	7.8
ponderea populației care a absolvit școli postgimnaziale	23.1	25.3	30.1	34.7	38.2	40.9	32.1
copii născuți vii la o mie de femei de 15-49 de ani, 1992	1 905.5	1 894.8	1 811.5	1 651.9	1 692.1	1 621.5	1 771.7
salariați la o mie de locuitori, 2002	100.1	109.3	160.1	208.9	194.8	251.8	169.8
navetiști la o sută de salariați	44.8	38.7	49.3	44.8	59.1	52.1	49.2
indicele dezvoltării satului DEVSAT*	-3.7	-4.5	5.0	10.8	7.5	14.2	4.8

Notă. Indicatorii sunt calculați pe total sate, cu date ale recensământului populației și locuințelor din 1992 sau din 2002. Mediile pe sat au fost ponderate cu populația satului.

* Pentru modul de calcul, vezi Sandu, 2003, 139. Scorul factorial a fost înmulțit cu 10. (Calculare proprie, D.S.)

Tabelul 7. Profilul sociocultural al fiecăruia dintre cele șase tipuri culturale de sate

Caracteristici ale tipului de sat	Tipul cultural de sat						Total
	tradițional	asociat cu izolarea	cu minorități religioase	minoritar-etnic (cu maghiari)	modern	de imigrare	
1. % merg la oraș cel puțin o dată pe săptămână pentru cumpărături	6	4	10	13	17	17	12
2. capital relațional RELAȚII*	0.66	0.92	1.15	2.10	0.88	0.95	1.03
3. % cu autoturism	15	17	21	33	25	26	23
4. % citesc ziare cel puțin o dată pe săptămână	19	21	26	45	26	31	27
5. % vizionează TV cel puțin o dată pe săptămână	76	79	79	85	82	83	80
6. % au încredere în Biserică	95	85	92	85	90	90	90

Caracteristici ale tipului de sat	Tipul cultural de sat						Total
	tradițional	asociat cu izolarea	cu minorități religioase	minoritar-etnic (cu maghiari)	modern	de imigrare	
1. % cu încredere în guvern	40	44	28	27	33	21	31
2. % cu încredere generalizată în oameni	29	25	33	43	34	33	33
3. % optimiști (cred că vor trăi mai bine peste un an)	19	32	26	11	25	26	24

Notă. Indicatorii au valori estimate pe baza datelor de sondaj BOP-FSD, 2003 – date cumulate (numai mediul rural – 1 857 de persoane).

* Indice de numărare a instituțiilor/situațiilor la nivelul cărora persoana interviuată are relații utile (spital, tribunal, primărie, poliție, bancă, pentru obținerea unui loc de muncă, la conducerea județului, pentru afaceri, în străinătate). (Calculare proprii, D.S.)

(încredere mare în Biserică) este specific satelor tradiționale și cu minorități religioase. În fine, definițiile sociale ale situației personale diferă puternic de la un tip de sat la altul. Izolarea aduce cu ea optimism.

Întreaga dinamică de tip cultural poartă amprenta compoziției sociale a populației și intensității interacțiunii cu orașul. Satele cu nivel de dezvoltare peste medie și cu orientare valorică accentuată spre modernitate sunt mult mai active sub aspectul interacțiunii cu orașul. Ponderea celor care merg cel puțin o dată pe săptămână la oraș pentru cumpărături este de aproape trei ori mai mare în satele de imigrare și în cele moderne, comparativ cu situația din satele tradiționale sau izolate (tabelul 7). Studii de caz realizate la nivel comunitar în România anilor 2000 aduc bune ilustrări ale comportamentelor și situațiilor sociale specifice pentru tipurile culturale prin care am ordonat diversitatea rurală a țării (tabelul A3).

Modul în care cele 16 sate, abordate prin studii de comunitate și menționate în tabelul A3, își conturează profilul socio-cultural de detaliu e în concordanță cu tipul

de sat care le este asociat în baza analizei cluster la nivel de total sate. Albota, din apropiere de Pitești, spre exemplu, este un sat compact de populație românească, de religie ortodoxă, cu oameni foarte activi în domeniul comerțului, cu situație materială bună. Efectele specifice ale unui stoc ridicat de capital uman sunt evidențiate convingător prin studiul de caz. Moșna, de lângă Mediaș, în județul Sibiu, poartă din plin marca unei culturi de imigrare care se conjugă bine, pe linie de dinamism social, cu urmele culturii săsești. Cultura alterității este introdusă pe linie de diversitate religioasă în sate din sudul țării, precum Crângeni sau Dobrotești. Cu metode complet diferite, prin conjugare de abordări cantitative și calitative, se ajunge la încadrări tipologice similare. Stejaru, Socetu și Bratcovu, din comuna teleormăneană Stejaru, sunt exemple de sate agricole de cultură tradițională, relativ apropiate (la 11 km) de orașul Roșiori de Vede. Deși în aceeași comună, Gresia, mai aproape de Roșiori și așezată „la drum”, are o configurație socială mai apropiată de cea a satului modern.

Migrația pe tipuri culturale de sate

Între tipul cultural de sat și tipul de experiență de migrație temporară în străinătate există o puternică asocieră (tabelul 8): lipsa de experiență de migrație este specifică, așa cum era de așteptat, satelor de tip tradițional și izolat; comunitățile cu maximă experiență de migrație temporară în străinătate sunt caracteristice satelor cu pondere mare de maghiari; comunitățile cu nivel mediu de experiență migratorie sunt specifice satelor de imigrare (cu populație sosită din alte localități ale țării); comunitățile în fază incipientă a procesului de migrație circulatorie externă sunt pre-

zente în special în satele moderne, cu stoc mare de educație.

Deși datele disponibile sunt de tip sincron, măsurate la un moment dat, ele sugerează o ipoteză interpretativă asupra valurilor de emigrare temporară din rural în străinătate. Primul val, la începutul anilor '90, pare să fi fost cel al emigranților din satele cu pondere mare de minorități etnice. A urmat valul din satele în care experiența alterității și capitalul social necesar au fost asigurate prin diversitate religioasă și prin experiență de migrație în interiorul țării. Cel de-al treilea val pare să fie cel al plecărilor din satele omogene din punct de vedere religios și etnic, fără experiență de migrație internă, dar cu stoc mare de educație.

Tabelul 8. Tipuri de sate în funcție de profilul cultural dominant și experiența de migrație circulatorie internațională

sate de cultură **	Tipul de sat în funcție de experiența migratorie*				Total
	fără experiență de migrație (sub 1‰)	în fază incipientă (1‰-10‰)	în fază intermediară (10‰-30‰)	în fază avansată (peste 30‰)	
tradițională	36.5	29.5	22.8	11.1	100
asociate cu izolarea	33.6	29.2	25.3	11.9	100
minoritar-religioasă	8.9	27.5	34.7	28.9	100
minoritar etnică	6.7	16.2	31.8	45.2	100
modernă	19.3	38.1	28.1	14.6	100
de imigrare	13.6	28.6	36.0	21.8	100
total sate	22.5	29.9	28.8	18.8	100

* Măsurată prin rata de prevalență a migrației temporare externe. Sunt considerate numai satele de peste 19 locuitori.

Notă. Tipologia culturală a satelor a fost generată prin analiza cluster, în funcție de variabilele referitoare la izolarea satului, ponderea imigranților, ponderea minorităților religioase și ponderea maghiarilor.

Concluzii...

1. Înțelegerea migrației circulatorii românești (și, în genere, a oricărui fenomen de alegere socială) nu se poate face decât specificat și în sistem. „Specificat” se opune

lui „global” pe total fenomen, iar „în sistem” se opune abordării atomare, punctuale, care rupe migrația externă de cea internă. Specificarea este necesară pe etape, modalități de realizare a migrației și tipuri de comunități de origine, iar pentru mediul rural, pe tipuri culturale de sate.

2. La momentul actual se disting patru tipuri de comunități rurale din punctul de vedere al intensității migrației externe : fără migrație, cu migrație de nivel redus, mediu și ridicat. Ultimele trei tipuri corespund celor trei faze ale procesului de constituire a experienței comunitare de migrație – incipient, intermediar și avansat.

3. Există șase tipuri culturale de sat, identificate în funcție de configurația capitalurilor de tip uman, simbolic și relațional : tradițional, izolat, cu minorități religioase, cu minorități etnice (maghiară în special), moderne, de imigrare.

4. Tipurile trebuie să fie înțelese nu în sensul de „clase”, ci de „tipuri ideale”, de clasificări în care se pune accent diferențiat pe caracteristici diferite ale clasei, în funcție de opțiuni teoretice sau de argumente empirice. Același sat poate fi, spre exemplu, și izolat, și cu stoc redus de educație, dar el va fi considerat de tip izolat dacă abaterea sa de la media de izolare este mai mare decât abaterea de la media de educație pe sat.

5. Cele șase tipuri culturale de sat se prezintă, în bună măsură, ca blocuri regionale (figura 4). Ele nu sunt distribuite aleatoriu pe teritoriul țării. Principalul bloc al satelor de imigranți este localizat în vestul țării în zona Timiș, Arad și Hunedoara. Blocul satelor cu pondere semnificativă de maghiari este în vestul Transilvaniei. Satele tradiționale cu stoc redus de educație sunt distribuite în două blocuri, în estul Moldovei și în sudul Munteniei. Aria continuă cea mai extinsă de sate izolate este identificabilă în vestul Olteniei și în sudul Banatului. Nordul Munteniei și nordul Olteniei constituie regiunea dominată de satele așa-zis moderne, cu capital educațional ridicat. Satele cu pondere sporită de minorități religioase sunt specifice nordului țării și vestului Moldovei. Exceptând tipul de sat cu pondere mare de maghiari, toate celelalte sunt distribuite pe configurații

spațiale care transgresează granițele de regiune istorică.

6. Harta satelor pe faze de migrație se suprapune în buna măsură cu harta satelor pe tipuri culturale. Perechile de „faze – tip cultural de sat” sunt : experiență avansată de migrație – cultură de tip minoritar etnică ; experiență de migrație de nivel intermediar – cultură de tip minoritar-religioasă și de imigrare ; fază incipientă de emigrare temporară în străinătate – cultură rurală de tip modern.

7. Pentru începutul procesului, tipul cultural de sat a contat, se pare, mai mult decât nivelul de dezvoltare a acestuia.

8. Migrația rurală externă a fost în grad semnificativ și răspuns la modificările din cea internă, la declinul navetismului rural-urban adus de declinul industrial-urban și la migrația de revenire de la oraș la sat.

... și discuție

9. Cele șase tipuri de sate – tradițional, izolat, cu minorități religioase, cu minorități etnice, moderne și de imigrare – definesc o tipologie posibilă a satelor țării. Pot fi și altele. Ideea centrală de structurare a tipologiei este cea de „cultură a deschiderii” (Sandu, 2003, 111-119). O astfel de cultură este cu atât mai puternic structurată cu cât potențialul de acceptare a diversității și riscului calculat este mai mare. Valori ridicate ale toleranței, capitalului relațional și comunicării cu lumea exterioară sunt indicatori ai unei astfel de culturi. Satele de tip modern, de imigrare și cu minorități etnice au o mai mare probabilitate de a practica modelele asociate unei culturi a deschiderii și implicit. Aceeași probabilitate are valori reduse pentru satele tradiționale și pentru cele izolate. La nivelul acestora, există o probabilitate sporită de adoptare a unor relații sociale de tip „închis”

(Weber, 1964, 139-143), cu capital relațional redus, cu slabă participare la dinamica de vieții urban-regionale. Cazul satelor cu minorități religioase pare să fie unul de mijloc, cu nivel mediu de cultură a deschiderii. Între harta culturală a mediului rural românesc, așa cum rezultă ea din analizele propuse prin acest studiu, și harta tipurilor de sociabilitate în mediul rural poate fi notată o puternică suprapunere (Sandu, 2003, 239-240).

10. Tipologia culturală avansată în legătură cu experiența de migrație a satelor pune accent pe rolul „străinului” în dinamica socioculturală rurală. Tipul cultural de comunitate pare să fie structurat prin raportare la tipul social al străinului în varianta apropiată de cea schițată de Simmel (1971, 143-149). Este vorba despre „străin” ca actor social diferit, fie prin opțiune de credință (altă religie), fie prin experiență rezidențială (imigrant), fie prin istorie și apartenență etnică (altă etnie). Cele trei tipuri de străin dau trei tipuri culturale de sate. Lor li se opun satele definite prin absența străinului, „închise” prin tradiție și sărăcie sau prin izolare. Satul așa-zis modern nu este definit nici prin prezența, nici prin absența străinului, ci prin potențialul ridicat de comunicare cu lumi diferite, potențial dat, în esență, de educație.

11. Deși datele disponibile sunt de tip sincron, măsurate la un moment dat, ele sugerează o ipoteză interpretativă asupra valurilor de emigrare temporară din rural în străinătate. Primul val, la începutul anilor '90, pare să fi fost cel al emigranților din satele cu pondere mare de minorități etnice. A urmat valul din satele în care experiența alterității și capitalul social necesar au fost asigurate prin diversitate religioasă și prin experiență de migrație în interiorul țării. Cel de-al treilea val pare să fie cel a plecărilor din satele omogene din punct de vedere religios și etnic, fără expe-

riență de migrație internă, dar cu stoc mare de educație.

12. Eventuale studii de caz, pentru a identifica în mai mare măsură caracteristicile celor șase tipuri, ar putea fi realizate la nivelul unor sate reprezentative, de genul celor indicate în tabelul A4. Acestea au fost selectate automat din baza de date astfel încât să aibă un profil cât mai apropiat de cel al satului mediu („centrul de cluster”) corespunzător tipului de referință.

13. Cele șase tipuri de sate determinate în funcție de criterii socioculturale au un potențial sporit de utilizare în cercetările sociale de tip fundamental sau aplicativ. Profilurilor culturale specifice le corespund diferențieri consistente de nivel mediu de viață sau de dezvoltare. Satele de imigrare, cu minorități etnice și cu stoc sporit de educație tind să aibă un nivel de dezvoltare superior celor tradiționale sau izolate. Poziția medie sub aspectul nivelului de dezvoltare revine celor care au în componență și minorități religioase (tabelul 6). În condițiile în care diferențierilor culturale le sunt asociate profiluri specifice de relații sociale și de nivel de dezvoltare, poate fi formulată ipoteza unei mai mari stabilități în timp a tipologiei culturale propuse, comparativ cu cele care operează numai pe criterii de nivel de dezvoltare. Este probabil ca o tipologie culturală a satelor, de genul celei propuse prin acest studiu, să servească cercetării sociologice și antropologice în mai mare măsură decât tipologiile centrate pe ideea de dezvoltare sau sărăcie comunitară.

14. Pe linie de consecințe ale migrației este de așteptat ca circulația migratorie din rural în străinătate să contribuie în primul rând la reducerea sărăciei din zonele ne-sărăce, accentuarea decalajelor de dezvoltare dintre ruralul sărac în capital sociouman și ruralul bogat în capital sociouman.

15. Din perspectiva politicilor de dezvoltare rurală, ar fi de menționat necesitatea

de : a lua în seamă particularități și conse- zone rural-urbane centrate pe orașe mici ;
 cințe ale migrației în proiectarea politicilor facilitate a antreprenoriatului bazat pe re-
 respective ; dezvoltare microregională pe surse de migrație.

Note

1. Comunicare prezentată la Conferința anuală a Asociației Sociologilor din România, *România socială. Drumul schimbării și al integrării europene*, Cluj-Napoca, 7-8 mai 2004. Textul reprezintă o a doua redactare a comunicării pe care am prezentat-o inițial, sub titlul „Circulația migratorie în străinătate pe tipuri culturale de sate”, la simpozionul *Probleme ale migrației și drepturile minorităților*, Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Institutul Goethe, București 29-30 martie 2004.
2. Recensământul comunitar al migrației efectuat cu câteva luni înainte, în noiembrie-decembrie 2001, indica o cifră a plecărilor din sate mai mare cu aproximativ 40 000. Este posibil ca diferența între cele două estimări – recensământul comunitar al migrației RCM și recensământul populației și al locuințelor RPL – să derive din faptul ca o parte din persoanele plecate definitiv din localitate în străinătate au fost raportate de către experții locali care au completat formularele la nivel de sat ca migrație temporară. Este probabil că supraestimarea asociată cu RCM a apărut mai ales în legătură cu plecările definitive ale sașilor asimilate la plecări temporare (în pofida faptului că procedeul de calcul adoptat pe datele RCM a încercat să adopte o corecție în acest sens). Este posibil ca diferențele dintre cele două înregistrări să fie datorate și momentelor diferite de culegere a datelor. Circulația migratorie la sfârșit de an, în apropierea sărbătorilor, ar fi putut fi mai mare. 59% dintre plecările temporare înregistrate prin RPL erau de dată relativ recentă, de mai puțin de un an de zile. Este posibil însă ca RPL să fi fost afectat de un anumit efect de subînregistrare dat de evitarea membrilor gospodăriei de a menționa plecările ilegale din țară. În cazul orașelor mici, de sub 20 000 de locuitori, RPL indica o cifră de 36 480 plecați temporar în străinătate, față de 40 635 în varianta de estimare dată de RCM.
3. Constatarea este bazată pe analize de corelație Bravais-Pearson pe 8 226 de persoane din mediul rural intervievate în sondajele Fundației pentru o Societate Deschisă în perioada 1998-2002.
4. Asocierea puternică dintre tipul cultural de sat și aria culturală ca tip regional nu este un artefact statistic, ci reflectă o relație stabilă în planul realității. Un singur indicator este comun în cele două clasificări. Este vorba despre măsurarea compoziției religioase a populației prin referire la ponderea minorităților de rit neortodox. Aceasta apare, în expresii de calcul diferite, atât în tipologizarea satelor, cât și în cea a județelor pe arii culturale. În tipologia județelor pe arii culturale am operat, diferit de tipologia satelor, cu indicatori referitori la nivelul dezvoltării rurale, nivelul dezvoltării urbane, ponderea de teren arabil din total teren agricol și localizare pe regiuni istorice (Sandu, 1999, 146-148). Rezultă că suprapunerile puternice între tipul cultural de județ și tipul cultural de sat au un fundament de realitate socioculturală, și nu unul de mod de calcul. În fapt, cele două tipologii se susțin reciproc sub aspectul validității.
5. Constatările din paragraful respectiv se bazează pe analiza reziduurilor standardizate ajustate pentru un tabel de contingență dat de intersectarea tipului cultural de sat cu aria culturală, folosind satul ca unitate de analiză. Au fost avute în vedere numai satele din rural cu mai mult de 19 locuitori.

Bibliografie

Berevoescu, Ionica. (1999). Fulga – izolare și participare comunitară. *Sociologie Românească*, 2.
 Bonte, Pierre și Izard, Michel. (1999). *Dicționar de etnologie și antropologie*. Iași: Editura Polirom.

Cucu, Vasile și Băcănar, Ion. (1972). Geografia satului românesc. *Sociologia militans*.

- Lăzăroiu, Andra și Lăzăroiu, Sebastian. (2000). Comișani – o comună cu două modele. În E. Zamfir și M. Preda (coord.). *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz.* București : Editura Expert.
- Lăzăroiu, Sebastian. (1999). Rețele de capital social și antreprenori în Comișani. *Sociologie Românească*, 2.
- Massey, Douglas S., Goldring, Luin și Durand, Jorge. (1994). Continuities in Transnational Migration : An Analysis of Nineteen Mexican Communities. *AJS*, 99, 6.
- Mihăilescu, Vintilă. (1926). Trebuie cunoscute trei tipuri de sat : satul adunat (concentrat), satul răsfirat și satul risipit. *Buletinul societății române de geografie*, V. *Sociologie geografică*, București : Editura Științifică. VLV.
- Ogneru, Victor. (2000). Participare comunitară și rețele de putere în Greaca. *Sociologie Românească*, 2.
- Pop, Lucian și Rughiniș, Cosima. (2000). Capital social și dezvoltare comunitară. Studiu de caz. În E. Zamfir și M. Preda (coord.). *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz.* București : Editura Expert.
- Radu, Cosmin. (2001). De la Crângeni-Teleorman spre Spania : antreprenoriat, adventism și migrație circulatorie. *Sociologie Românească*, 1-4.
- Sandu, Dumitru (1999a). *Spațiul social al tranziției*. Iași : Editura Polirom.
- Sandu, Dumitru (coord.). (1999b). *Social Capital and Entrepreneurship in Romanian Rural Communities*. București : World Bank.
- Sandu, Dumitru. (2003). *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării. Încredere, toleranță și rețele sociale*. Iași : Editura Polirom.
- Sandu, Dumitru (coord.), Stănculescu Manuela și Șerban, Monica. (2000). *Social Assessment for Rural Development Project. Social needs and actions in Romanian villages*. București : World Bank.
- Sandu, Paula și Tufiș, Claudiu. (2000). Biertan – în căutarea viitorului. În E. Zamfir și M. Preda (coord.). *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz.* București : Editura Expert.
- Șerban, Monica și Grigoraș, Vlad. (2000). Dogenii din Teleorman în țară și în străinătate, *Sociologie Românească*, 2.
- Simmel, Georg. (1971). *On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Stănculescu, Manuela. (1999). Albota – O comunitate orientată spre comerț. Studiu de comunitate. *Calitatea Vieții*, 1-2.
- Stănculescu, Manuela și Berevoescu, Ionica. (1999). Moșna, un sat care se reinventează. *Sociologie Românească*, 1.
- Zamfir, Elena și Preda, Marian (coord.). (2000). *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz.* București : Editura Expert
- Weber, Max (1964). *The Theory of Social and Economic Organisation*. New York : The Free Press.
- *** 1972. *Sociologia militans*. V. *Sociologie geografică*. București : Editura Științifică.

ANEXE

Tabelul A1. Predictorii ai ratelor de emigrare temporară din sate în străinătate, pe regiuni istorice, 2002

	Total sate		Sate din Moldova		Sate din Sud		Sate din Transilvania	
	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta
Constanța	-15.34		-49.41		-9.37		1.25	
Stoc educație, 1992	1.98	0.08	5.70	0.15	-0.06	0.00	1.70	0.06
% absolvenți de liceu, 2002	-0.35	-0.12	-1.10	-0.21	-0.01	0.00	-0.23	-0.06
% absolvenți de școli profesionale și de ucenici, 2002	0.06	0.02	0.22	0.05	0.00	0.00	-0.07	-0.02
% absolvenți de gimnaziu, 2002	0.09	0.05	0.09	0.03	0.05	0.05	0.07	0.03
% persoane de 18-29 de ani în populația adultă, 2002	0.21	0.07	-0.08	-0.02	0.03	0.02	0.43	0.12
% persoane de 30-59 de ani în populația adultă, 2002	0.16	0.06	0.32	0.08	0.11	0.08	0.24	0.07
% minorități religioase în populație, 1992	2.54	0.30	4.44	0.38	1.18	0.19	1.52	0.15
Navetiști la 100 de salariați, 2002	0.00	-0.05	-0.01	-0.06	0.00	0.00	-0.01	-0.07
Populația satului, 2002 (logaritmare)	0.49	0.03	0.04	0.00	0.22	0.03	1.40	0.07
Populația celui mai apropiat oraș (logaritmare)	-0.48	-0.02	0.77	0.02	0.51	0.04	-2.41	-0.08
Dezvoltare fond locativ, 1992	-0.17	-0.01	2.13	0.07	0.54	0.05	-0.64	-0.03
Indice izolare a satului ISOLATE	-1.66	-0.09	-3.51	-0.14	-0.42	-0.05	-1.32	-0.06
% teren arabil din teren agricol	-0.04	-0.06	0.10	0.09	-0.04	-0.13	-0.03	-0.03
Indice dezvoltare județ DEVJUD98	-0.17	-0.09	0.28	0.09	-0.15	-0.10	-0.13	-0.04
R ²	0.17		0.32		0.08		0.12	
N sate incluse în analiză	11 625		2 429		4 636		4 466	

Notă. Coeficienții marcați prin umbrire sunt nesemnificativ diferiți de 0 (în ipoteza în care populația satelor este considerată ca eșantion temporal). În modelul pe total sate au fost incluse și cele din Sectorul Agricol Ilfov. Tabelul prezintă patru modele de regresie multiplă pe total sate și pe trei grupări de regiuni istorice. Unitatea de analiză a fost satul de peste 19 locuitori. Datele provin din recensămintele din 1992 și 2002 și din statisticile curente ale INS. (Calculare proprie D.S.)

Tabelul A2. Distribuția populației rurale pe tipuri culturale de sate în cadrul județelor, 2002 (%)

Județele pe arii culturale	Tipul cultural de sat						
	tradițional	izolat	cu minorități religioase	cu minorități etnice	modern	de imigrare	
Bacău	8.8	13.4	50.2	0.8	12.3	14.4	100
Neamț	13.0	10.6	46.4	,	19.9	10.2	100
Suceava	2.3	9.2	67.8	,	12.9	7.7	100
Vrancea	20.5	25.4	19.4	,	18.4	16.3	100
Galați	33.3	10.2	41.6	,	10.8	4.0	100
Iași	25.3	21.9	27.5	,	16.0	9.2	100
Botoșani	31.6	26.3	30.9	,	5.1	6.0	100
Vaslui	51.3	16.6	12.7	,	17.2	2.3	100
Argeș	7.4	13.4	11.5	,	54.4	13.4	100
Dâmbovița	8.7	10.0	32.0	,	39.4	9.9	100
Prahova	9.0	7.0	33.7	,	36.9	13.3	100
Brăila	34.7	28.2	18.1	,	9.8	9.3	100
Buzău	29.8	15.5	9.4	,	34.2	11.2	100
Călărași	52.4	5.6	28.0	,	8.3	5.7	100
Giurgiu	47.4	20.0	25.1	,	6.4	1.0	100
Ialomița	56.6	2.8	6.4	,	25.0	9.3	100
Teleorman	31.9	13.8	42.6	,	11.0	0.8	100
Dolj	21.0	39.0	12.5	,	22.1	5.5	100
Mehedinți	20.9	38.5	6.8	,	28.1	5.6	100
Olt	15.9	21.9	5.0	,	54.8	2.5	100
Gorj	2.2	14.6	5.1	,	69.6	8.5	100
Vâlcea	6.1	31.5	2.1	,	55.8	4.6	100
Constanța	7.1	17.2	6.9	,	2.9	65.9	100
Tulcea	12.0	26.5	32.2	,	23.5	5.8	100
Alba	3.7	13.9	34.1	4.4	15.6	28.3	100
Hunedoara	7.3	9.0	11.7	0.2	16.9	54.9	100
Brașov	1.7	0.4	25.0	12.3	17.7	42.8	100
Sibiu	1.2	6.1	46.4	,	18.0	28.3	100
Cluj	3.9	10.6	52.2	15.6	1.4	16.2	100
Mureș	2.0	2.4	33.4	46.8	3.0	12.4	100
Covasna	1.7	0.6	11.7	82.7	2.1	1.3	100
Harghita	0.1	2.2	5.1	89.4	.7	2.6	100
Bistrița-Năsăud	1.5	7.9	62.9	5.9	7.0	14.8	100
Sălaj	4.3	6.9	43.4	28.0	3.8	13.6	100
Maramureș	0.4	3.1	81.7	4.2	4.6	6.2	100
Satu Mare	0.3	4.5	40.2	36.7	1.0	17.3	100
Arad	0.6	10.3	28.3	10.6	0.4	49.9	100

Județele pe arii culturale	Tipul cultural de sat						
	tradițional	izolat	cu minorități religioase	cu minorități etnice	modern	de imigrare	
Bihor	1.3	9.1	43.5	25.3	6.1	14.7	100
Caraș-Severin	2.9	21.8	37.3	,	5.2	32.8	100
Timiș	1.8	0.0	8.9	2.5	1.2	85.5	100
M. București	10.1	6.2	5.6	,	8.0	70.1	100
Total	14.7	13.7	29.2	7.0	18.8	16.6	100

Sursa. RPL, INS, 2002. Calcule proprii, D.S.

Tabelul A3. Exemple de sate pe tipuri culturale

Tip cultural de sat	Satul	Comuna	Județul	Autorul(ii) studiului de caz
de imigrare	Biertan	Biertan	Sibiu	Sandu, Tufiș, 2000
	Moșna	Moșna	Sibiu	Stănculescu, Berevoescu, 1999 Sandu, 2003, 247-253
cu minorități religioase	Viscri	Bunești	Brașov	Sandu, 2003, 247-253
	Comișani	Comișani	Dâmbovița	Lăzăroiu, Lăzăroiu, 2000 Lăzăroiu, 1999 Sandu, 1999b
	Crângeni	Crângeni	Teleorman	Radu, 2001
	Dobrotești	Dobrotești	Teleorman	Șerban, Grigoraș, 2000
modern	Cândești Vale	Cândești	Dâmbovița	Pop, Rughiniș, 2000 Sandu, 1999b
	Albota	Albota	Argeș	Stănculescu, 1999 Sandu, 199b
	Gresia	Stejaru	Teleorman	Sandu, 2000
tradițional	Fulga de Jos	Fulga	Prahova	Berevoescu, 1999 Sandu, 1999b
	Fulga de Sus	Fulga	Prahova	Berevoescu, 1999 Sandu, 1999b
	Stejaru	Stejaru	Teleorman	Sandu, 2000
	Socetu	Stejaru	Teleorman	Sandu, 2000
	Bratcovu	Stejaru	Teleorman	Sandu, 2000
izolat	Cândești Deal	Cândești	Dâmbovița	Pop, Rughiniș, 2000 Sandu, 1999b
	Greaca	Greaca	Giurgiu	Ogneru, 2000

Tabelul A4. Sate reprezentative pentru fiecare dintre tipurile culturale

Sat	Comună	Județ	Tip cultural	Populație 2002	Pondere maghiari, 1992	% populație cu studii post-gimnaziale, 2002	Vârstă medie adulți, 2002	Distanța până la cel mai apropiat oraș
Șerpeni	Scorțeni	Bacău	tradițional	62	0.0	20.8	55.1	26
Hănești	Hănești	Botoșani	tradițional	1 274	0.0	26.9	51.2	13
Cuca	Cuca	Galați	tradițional	2 582	0.0	23.7	51.5	21
Trifești	Trifești	Iași	izolat	1 764	0.0	21.4	47.4	40
Cerna-Vârf	Isverna	Mehedinți	izolat	246	0.0	23.1	52.2	18.5
Pârâul Mare	Ceahlău	Neamț	izolat	143	0.7	20.8	50.5	27
Luncșoara	Aușeu	Bihor	minoritar religios	1 045	0.1	33.5	47.7	11
Atantis	Atintis	Mureș	minoritar religios	743	3.5	39.2	49.7	5
Grebenișu de Câmpie	Grebenișu de Câmpie	Mureș	minoritar religios	1 027	2.5	32.7	46.8	25
Zerind	Zerind	Arad	minoritar etnic	898	90.5	28.5	50.1	12.5
Soimușu Mare	Săcel	Harghita	minoritar etnic	346	92.9	14.9	55.2	14
Vălenii de Mureș	Brâncovenesti	Mureș	minoritar etnic	1 304	88.8	34.9	50.3	15
Bralostita	Bralostita	Dolj	modern	836	0.0	43.2	45.0	10.5
Tomșani	Tomșani	Prahova	modern	832	0.1	46.2	44.8	15
Bodești	Bărbătești	Vâlcea	modern	1 141	0	36.3	50.9	12
Chelmac	Conop	Arad	de imigrare	380	0.2	24.3	53.9	17
Târgoviște	Balint	Timiș	de imigrare	391	5.8	29.7	52.1	20
Traian Vuia	Traian Vuia	Timiș	de imigrare	485	0.4	27.1	49.9	21

Sursa : Recensămintele populației și locuințelor din 1992 și din 2002. Cele șase tipuri de sate au rezultat dintr-o analiză cluster pe toate satele din rural, conform metodologiei descrise în subcapitolul despre tipologia culturală a satelor. Pentru fiecare tip de sat au fost considerate ca fiind „reprezentative” și incluse în tabelul de mai sus cele care au o distanță minimă față de centrul de cluster. (Calcul propriu, D.S.)

Abstract

The study proposes a cultural typology of Romanian villages, relevant for the variation of choice behavior. The presence of “relevant others” within the village is the basic dimension of generating the typology. Starting from this hypothesis we identified six cultural types of villages with specific cultural profiles associated with immigration, ethnic minorities, religious minorities, high education stock, ecological isolation and traditionallity. The data for the analysis were from different censuses. Temporay migration abroad of the villagers is significantly differentiated function of the cultural type of community.

Primit la redacție : mai 2004